

Hansson, Holgersson och Åberg:

Hur ska vi ha det med jämlikheten? (Tiden, 1985)

”Striden för jämlikheten måste ständigt föras, och nu är det dags att förnya den.” De tre författarna — Sven Ove Hansson, Leif Holgersson och Rune Åberg — låter detta bli slutord i sitt försök att återuppliva jämlikhetsdebatten från vänster mitt under en nyliberal attackvåg. De har producerat en folkbildningskrift, en popularisering med inslag av forskningsreferat.

Inledningsvis ger Leif Holgersson en statistisk översikt av vad vi vet om de senaste årtiondenas utveckling och det nuvarande läget. Huvuddragen är välkända: inkomstfördelningen har hållit på att utjämnas länge men visar fortfarande stora ojämnheter som på nytt tenderar att ökas; förmögensfördelningen har däremot blivit ojämna åtminstone under senare år. Författaren påminner om Roland Spånts undersökningar om inflationens omskiktningar av både inkomster och förmögenheter. Inflationsvinsttagarna har kunnat låta sin levnadsnivå bestämmas tämligen oberoende av den formella inkomstutvecklingen. Detta torde vara en delförklaring till att minskningen av konsumtionsolikheterna varit mindre markerad än minskningen av inkomstspridningen. Man kunde kanske också ha frågat sig hur den reala inkomstspridningen förhåller sig till den synliga om man tar hänsyn till ”den informella sektorn”.

Som rimligt är refereras inte bara de ekonomiskt mätbara delfaktorerna bakom ojämnheter i levnadsnivån utan även de mer konkreta välfärdsfaktorer som studerats i levnadsnivåundersökningarna. Det är notoriskt att hälsa och studiedeltagande inte visar den klassmässiga utjämning som politiken har åsyftat. Även de mera materiella delfaktorerna visar fortfarande stor spridning på många punkter. Vad som påvisas i det avseendet är dock delvis helt enkelt dubbelredovisningar av den ojämlikhet som konstaterats redan i

grundsiffrorna. Har man låg inkomst är det ju knappast sensationellt att man också visar sig inte kunna göra så mycket utlandsresor, skaffa sommarstuga osv. Konkretiseringar av den typen kan naturligtvis ändå vara nyttiga, bl a som indikatorer på olika grupperns olika möjligheter att göra sin konsumtion och livskvalitet relativt oberoende av den synliga inkomsten. Men man kan gärna också påminna läsaren om vad det är man i princip gör när man på detta sätt konkretiserar den kombinerade konsumtions- och inkomstjämnhetens innebörd. Man behöver inte dubbelexponera ojämlikheten för att fortfarande finna den alltför stor — samtidigt som man kan behöva överväga jämlikhetsarbetets inriktning på hittills underutvecklade områden.

Trots sin koncentration på belysandet av sakläget får författaren också plats med några teoretiska och politiska reflexioner, som kunde vara värda utförligare diskussion. Han menar att Sverige alltför mycket litat till det social- och skattepolitiska transfereringssystemet i strävandet efter ekonomisk och social jämlikhet. Utjämningspolitiken borde starkare riktas mot bruttoinkomsterna. Därmed skulle man dels slippa lita så mycket till den progressiva direktbeskattningen med höga marginalskatter och risk för ökad ojämlikhet genom skattefusk (och andra snedvridningar av resursanvändningen), dels automatiskt minska de inkomstolikheter som konserveras genom de inkomstrelaterade socialförsäkringarna. Jag ska återkomma till den problematiken.

Sven Ove Hansson ställer frågan: ”Jämlikhet — ett förlegat mål?” Detta är ett mera filosofiskt eller ideologiskt kapitel, där författaren åberopar jämlikhetskravets teoretiska förkämpar och bekämpare, t ex Rawls resp Nozick. Diagrammatiskt ger han först en nyttig systematisering av själva rättvisebegrep-

pet: Längst till vänster de socialistiska utopisternas "likaprincip" — lika inkomst åt alla; sedan den något mindre extrema "behovsprincipen" (som vi försöker tillämpa på sjukvården, i viss grad på undervisningen och barnomsorgen); mera åt höger kommer så "förtjänstprincipen", dvs löne- och annan inkomstdifferentiering efter den enskildes kompetens och ansträngningar (utan sociala korrektioner); och slutligen längst till höger "bevarandepincipen", dvs konservering av alla privilegier som någon har erövrat åt sig och sin familj (inklusive förmögenhetsägande).

Påtagligen måste alla partier och tänkare i praktiken gå in för en blandning av dessa principer. Författaren efterlyser med en viss rätt en starkare och mera medveten systematisering av blandningen. Särskilt riktar han denna admonition till sitt eget parti (s) som behöver klarhet och system i försvaret av sin speciella kompromisslinje.

Han beklagar därför att partiet på ett tidigt stadium lät Alva Myrdals-gruppens paroll "ökad jämlikhet" komma i skymundan och ersättas av det mindre kontroversiella "arbete—miljödemokrati". Han undrar om kanske socialdemokraterna varit rädda att jämlikhet skulle alltför mycket likställas med likriktning och utslätning.

Kanske man också skulle kunna erkänna att en period av stark inkomstutjämning, sådan som vi genomlevde under 60- och delvis 70-talet, måste mobilisera motstånd och krav på återgång från dem som drivits tillbaka. Författaren nämner i det sammanhanget akademikerna i SACO/SR.

Enligt senaste rapporter från Metallindustriarbetarförbundets kongressförberedelser kunde man också tänka på industrins yrkesarbetare, som ämnar återställa en del av de gamla kvalifikationsdifferenserna i löneskalan.

Måhända en del av indignationen mot inkomstutjämnarna stimuleras av inflationsorättvisorna: en del av dem som missgynnats av inkomstutjämnigen har *inte*, i motsats till en del andra, kunnat kompensera sig genom inflationsvinster på fastigheter och aktier.

Inflationsproblematiken tillhör inte S O Hanssons filosofiskt och ideologiskt orienterade diskussion, men jag tycker att man nog bör inräkna kampen mot inflationen i kampen för både jämlikhet och rättvisa — förutsatt att den sköts med andra medel än Thatchers 12 % arbetslöshet.

Vid sidan av sina ovannämnda fyra rättvisepprinciper talar författaren också om vad han kallar en femte princip, "betalningsprincipen": att man ska kunna få allt vad man är villig att betala för. Den blir en kompromissmetodik i tillämpningen av de fyra andra. Huruvida den ska kunna åsättas vänster- eller högeretikett hänger på vad som dominerar bakgrunden. I ett ojämnt samhälle blir det rimligt att som ett led i jämlikhetssträvandet motverka de rikas möjligheter att ta för sig extra av tillgångarna på sjukvård och undervisning, men om inkomstfördelningen är mycket jämn kan även en stark jämlikhetsivrare erkänna att var och en bör få använda sina pengar till att betala för vad han vill ha i konkurrens med andra. Jag tycker nog att detta enkla principresonemang skulle kunna drivas lite längre med tillämpning på praktisk politik. Har vi, kanske vid utformningen av de enskilda elementen i välfärdspolitiken onödigtvis inskränkt den enskildes bestämmanderätt över de värden som samhället tillför honom via socialförsäkringarna, helst som han i stort sett betalar dessa själv? (Undertecknad vill naturligtvis gärna i det här sammanhanget göra propaganda för tanken på att bereda vägen för ett friare "flexliv". Jag tror att toleransen mot skatte- och avgiftssystemet skulle kunna bli större, ifall den enskilde finge ökad valfrihet ifråga om både tid och sätt för utnyttjandet av de inflationsskyddade tillgångar som han bygger upp genom att delta i det stora tvångssparande som det hela innebär. Både DELFA och Metallindustriarbetareförbundet har nyligen kommit ut med diskussionsinlägg i den riktningen.)

Rune Åberg diskuterar vad han i andra sammanhang har behandlat utförligare: "Jämlik lönesättning — ett hot

mot effektiviteten?" Undertecknad är naturligtvis glad att se honom försvara "Rehn—Meidner-modellen" mot dem som nu ofta skyller på den att vi fick det besvärligt med framåtskridandet på 70-talet. Jag vill dock dementera det vanliga misstaget att det var vi som hittade på den solidariska lönepolitiken; vi och de andra LO-ekonomer och förtroendemän som medverkade vid "modellens" presentation i 1951 års betänkande om Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen utgick helt enkelt med entusiasm från den paroll som LO-ledningen hade lanserat på trettiotalet och i hög grad praktiserat under krigsåren.

Åberg ansluter sig nu till vår ståndpunkt att en löneutjämning politik kan bli effektivare som ekonomisk framstegsfrämjare än en stark lönedifferentiering i anslutning till de olika företagens vinster eller bärkraft, särskilt om man sätter in en förstärkt arbetsmarknadspolitik för att upprätthålla den fulla sysselsättningen och hjälpa till med omställningarna i näringslivet. Han utvecklar och kompletterar denna linje genom att ange "fyra skäl till varför en marknadsberoende lönesättning inte är oförenlig med en effektivt fungerande arbetsmarknad". Lönedifferenser är endast en av många faktorer som bestämmer löntagarnas omflyttningar mellan orter, företag eller yrken. För att göra just denna faktor effektiv skulle man behöva stora och starkt växlande differenser, som samtidigt skulle provocera inflatoriska lönekapplöpningar. Även de lättroiligaste, alltså ungdomar just utkommande på arbetsmarknaden, styrs mera av tillgången på lediga platser på olika områden än av mer eller mindre tillfälliga locklöner. Både företagen och samhället kan sätta in medel som bättre och billigare kan stimulera till arbetskraftsutbudets anpassning till olikheter i efterfrågan: t ex internutbildning resp arbetsmarknadsutbildning.

Han kunde ha tillagt att de som tror på den vinststyrda lönedifferentieringens överlägsna lämplighet för ekonomin måste ställas inför frågan: hur vet ni att den broms på strukturställ-

ningen och tillväxten, som måste uppstå i och med extrabelastningen på de högeffektiva företagen genom höga löner och subventionen till de lågeffektiva genom låga löner, inte blir kraftigare än den åsyftade stimulansen till önskvärda omflyttningar på arbetsmarknaden?

Åberg tar sedan upp den omdiskuterade frågan huruvida arbetsmarknadens funktionssätt faktiskt har försämrats i riktning mot minskad anpassningsförmåga och vad detta i så fall beror på. Hans genomgång av den tillgängliga statistiken pekar på att den nedgång i omflyttningsfrekvensen som kunnat iaktas sedan 1960-talet till större delen kan förklaras av nedgången i efterfrågan: finns det inget att flytta till så flyttar man inte. En dämpning av de geografiska omflyttningarna har också tenderat att uppkomma genom ökningen av antalet hushåll med två arbetande personer, ökningen av andelen egna hemsägare m m. Det blir inte mycket kvar att förklara med den vanliga förställningen att den solidariska lönepolitiken och marginalskatterna tagit bort all stimulans till övergång från låg- till höglönejobb. Inte heller kan man visa att den allmänna villigheten att arbeta skulle ha gått ner.

Åberg gör en jämförelse mellan Sverige och USA, där de mycket starkare lönedifferenserna enligt det marknadsekonomiska resonemanget borde ha upprätthållit anpassningsförmågan och insatsvilligheten mycket bättre än i Sverige. "Data tyder snarare på motsatsen."

Mot denna bakgrund beklagar Åberg den tendens till sönderbrytning av det centraliserade förhandlingssystemet som vi sett på senaste tid. Att locka fram gruppegoismen bland dem som är personligt och organisatoriskt starka och som har det väl förspänt genom jobb i högproduktiva företag måste snart leda till en klyvning av arbetsmarknaden. De välställda kommer att värna sina fördelaktiga arbetstillfällen genom mer eller mindre protektionistiska arrangemang. Anpassning till ändrade produktionsförhållanden kommer att mer och

mer bli en intern fråga inom varje företag. Den mindre attraktiva arbetskraften blir lämnad utanför, hänvisad till svaga företag med svaga fackklubbar, låga löner och ostadig sysselsättning. Orättvisor i den decentraliserade lönebildningen på alla nivåer kommer att leda till ökad frekvens av inflatoriska arbetskonflikter, som blir en ytterligare broms på det ekonomiska framåtskridandet. — Dessa farhågor bör tas på allvar.

I sitt gemensamma slutkapitel återkommer de tre författarna till vad som är Åbergs centrala slutsats: för att främja både effektivitet och jämlikhet bör Sverige "återskapa betingelserna för en samordning av löneförhandlingarna — en samordning som bör omfatta hela arbetsmarknaden". De kombinerar detta omdöme med Holgerssons tes att skatte- och transfereringssystemet inte är så effektivt som det ser ut och att jämlikhetssträvandet därför bör lägga mer vikt vid bruttoinkomsterna före skatt än vid korrigeringar i efterhand. Man bör alltså med all kraft fortsätta med den solidariska lönepolitiken. Denna linje överensstämmer också bäst med det växande kravet på personlig valfrihet. Ovanför den elementära socialpolitiken (t ex lika tillgång till sjukvård vid behov, lika folkpensioner i botten) är det inkomstskillnaderna som sådana som bör minskas, både mellan kapitalägare och löntagare och mellan de senare inbördes, om man vill kombinera jämlikhet och valfrihet.

Det ligger väl en hel del i det här resonemanget, men det kan kanske ändå modifieras. Oavsett den inbördes vikt man vill eller kan ge åt transfereringssystemet och lönepolitiken som jämlikhetsfrämjare måste man också betrakta utformningen på vardera områden för sig. Transfereringssystemets tendens att konservera snarare än utjämna inkomstolikheterna skulle kanske också kunna korrigeras genom justeringar inom detta system. Man behöver inte, så som i den nyliberala agitationen, förespråka en återgång till behovsprövad socialhjälp för att ställa frågan om inte en viss omstrukturering till förmån för

de icke inkomstproportionella transfereringarna skulle kunna tänkas främja jämlikheten. Typfall: folkpensionsdelen av ålderdomsförsörjningen, barnbidragshöjningar istället för generella livsmedelssubventioner.

När det gäller den andra av författarnas centrala slutsatser och rekommendationer — förstärkt samordning av löneförhandlingarna i syfte att fortsätta utjämningen men undvika inflatoriska kapplöpningar — måste man också, samtidigt med ett instämmande i syftet, fråga efter modifikationer och preciseringar. Det måste nog göras klart att den önskvärda utjämningen inte i så hög grad som hittills kan gälla en schematisk minskning av alla lönedifferenser oavsett dessas motivering. Författarna anknyter mycket riktigt till LO-betänkandet av 1951 genom att antyda förståelse för behovet av differentiering efter "arbetets art och krav". Men det krav på en "rationell lönestruktur i anslutning till arbetsvärderingssynpunkter" som framfördes där motiverades inte bara med behovet av acceptabilitet inför allmänna rättvisekänslor (för undvikande av lönespiraler och konflikter) utan också med behovet att långsiktigt kunna få fram arbetskraft ungefär lika lätt till alla olika arbetsuppgifter. Även om detta fortfarande i stort sett må leda till utjämning, främst mellan de olika branscherna, kan det faktiskt ibland leda till ökning av differenserna mellan olika yrkesgrupper.

Man måste naturligtvis instämma i önskemålet om återställd och utvidgad samordning för hela löne marknaden, om man vill komma fram till den rationella lönestrukturen och undvika inflatoriska kapplöpningar. Frågan är hur man ska få alla organisationer att medverka. Moraliserande tal hjälper inte långt (i varje fall inte länge) vare sig de hålls av stats- och finansministrar, LO- och TCO-ordförande eller jämlikhets-kämpande akademiker, särskilt inte så länge höga och ojämbna vinster gör det lätt för enskilda arbetsgivare och löntagarorganisationer att komma överens om extra lönehöjningar i ett samhälle med full sysselsättning som centralt

mål. För att komma förbi det hörnet måste vi (såsom även de tre författarna antyder) pressa tillbaka de provokatoriska vinsterna i förhållande till lönerna. Men frågan blir då hur man ändå ska få fram den höga investeringsvolym som behövs för att klara full sysselsättning och produktionsökning. (De små löntagarfonderna hjälper inte långt här.) Drivs vi inte mot en reform av skatte- och avgiftsstrukturen som ännu mer än hittills uppmuntrar expansionisterna men gör livet surt för alla mono- och oligopolistiska utbudsbegränsare — en vidareutveckling av Wigforss' politik av 1938.

Vad man begär i och med yrkandet om återställd och generaliserad samordning av avtalsväsendet är i själva verket att löntagarorganisationerna ska förhandla med varandra om de reala inbördes lönerelationerna och erkänna att de uppdratatiserade traditionella förhandlingarna med arbetsgivarna knappast gäller reallönerna utan bara

vilken inflationstakt man ska bestämma sig för att fortsätta med — och alltså att de bör tonas ner. Det är en *big order*. Man behöver inte vara marxist för att inse att den inte klaras bara med manipulationer i den ideologiska överbyggnaden utan att den måste materiellt underbyggas i en ekonomisk politik som gör en sådan rationalitet psykologiskt möjlig och rimlig för dem som skulle medverka. Hur den politiken ska se ut blir alltså grundfrågan obesvarad.

Man kan välkomna att de tre debatorerna inte bara har visat att "mera jämlikhet" fortfarande behöver eftersträvas (om man har egalitära värderingar) utan också har gett goda argument för ståndpunkten att den kan göras nyttig (eller åtminstone oskadlig) för det ekonomiska framåtskridandet. Men man måste beklaga att de hejdade sig inför de riktigt allvarliga knäckfrågorna om hur det hela ska gå till.

Gösta Rehn
professor
Institutet för social forskning,
Stockholms universitet